

УДК 130.2

ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Павицька С.Ю. (м. Одеса)

Анотації

У статті аналізується система освіти у її нерозривному зв'язку з таким поняттям як культура. З'ясовується сутність новоствореної віртуальної культури. Розкривається діалектичний зв'язок культури та освіти. Доводиться, що саме культура є умовою існування освіти, а освіта виступає ефективним каналом трансляції культури в сучасному соціальному просторі.

In the article the system of education is analyzed in its deep connection with such concept as a culture. Essence of the accrued virtual culture turns out. Dialectical connection of culture and education opens up. The author proves that exactly culture is the condition of existence of education, and education is the effective channel of translation of culture in modern social space.

Ключові слова

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ, КУЛЬТУРА, СОЦІАЛЬНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР, ЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ, ВІРТУАЛЬНА КОМУНІКАЦІЙНА КУЛЬТУРА, ІНТЕРНЕТ, ТРАНСКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Вступ

Філософія освіти досліджує різноманітні проблеми в сфері освіти, визначає її сутність та загальний соціокультурний та онтологічний напрям. Усвідомлення сутності освіти вимагає філософського осмислення її у зв'язку з культурою. Саме філософія освіти вивчає місце та сенс освіти у соціокультурному просторі, розуміння місця людини в освіті та її безпосередню освіченість у самому житті.

Важливим феноменом в період інтенсивного розвитку сучасних технологічних досягнень є те, що з'являється новий вид культури, що має назву - віртуальна культура, яка кардинально змінює облік традиційного морального та інтелектуального світу, що дає змогу покращити людську життєдіяльність та збагатити свій запас знань.

Мета статті:

- проаналізувати феномен віртуальної комунікаційної освіти;
- розкрити сутність новоствореної віртуальної культури;

Обговорення проблеми

Сам життєвий шлях людини, що проходить через освіту, розуміється як шлях через певний вибір системи цінностей, цільових установок, мотивів та певної активності особистості. Освіта вже розглядається не як цілеспрямований процес навчання та виховання людини у вигляді передачі готових знань та досвіду один одному, а як процес творчого розвитку та саморозвитку людини. Знання кожного індивіда стають його особистісним надбанням і розглядаються як певна

людська цінність, що сама по собі визначається її значимістю для особистості, а рівень зрілості людини визначається цілісністю та стійкістю самої системи цінностей. Але тут людина повинна визначитися та зрозуміти, як вона з цим надбанням буде співіснувати у суспільному бутті.

Метою нашого дослідження є аналіз системи освіти та виявлення особистісного сенсу її соціокультурного буття у сучасному цивілізаційному просторі, що розширює свої межі завдяки інтенсивному процесу глобальної комп'ютеризації та потребує формування віртуальної культури особистості.

Сфера освіти – це особливий тип дійсності, де специфічно проявляється об'єктивна детермінація та суб'єктивні інтенції, потреби та інтереси, екзистенціали та цінності, норми та своєвілля, раціональність та ірраціональність, традиції та новації, стереотипи та прозріння, “просвітлене своєкористя” та загальнолюдські ідеали, явища психіки та постулати ідеології. Це сфера взаємодоповнення та протиборства, критики та взаємовідторгнення, сумнівів та вірувань, переконань та відчаю, чіткості логіки та невиразності інтуїції, ясних цілей та архетипів, політичних програм та особистісних рішень, філософських поглядів та езотеричних пошуків, моральних імперативів та морального нігілізму.

В такому ментальному хаосі освітньої дійсності тільки і може утворитись, встановитись та відтворитись уся сукупність реалій, що мають назву - духовна синергія. Духовна синергія освіти – це інформаційно-комунікативна структура життя суспільства, сукупність спонукань до адекватної поведінки людини в соціумі. Стимулюючи практичні дії, освітня ментальність соціального суб'єкта перебуває в особистісних флуктуаціях, біфуркаціях та інше.

Аналіз освіти, як життєвого феномену духовного виробництва, потребує свого аналізу, що розкриває її багатство не тільки як гносеологічного атрибуту, але і як цілісного явища, що володіє своєю специфічною універсальністю та необхідністю. Доказ універсальності потребує створення конструкції освітнього простору у різних його аспектах:

- онтологічний – дослідження сутності та змісту освітнього процесу в контексті соціального буття, аналіз різних елементів системи освіти, їх взаємодію між собою та навколишньою середою;
- гносеологічний – використання законів та принципів пізнання для теоретичного, раціонального, морального відображення системи освіти у сучасній теорії пізнання;
- праксеологічний – шляхи перетворення та оптимізації освітньої системи, сучасної освітньої практики;
- аксіологічний – визначення головних цінностей системи освіти, духовно-моральних орієнтирів теорії та практики освітнього процесу;
- світоглядний, що є синтезуючим - формування життєвих орієнтирів у процесі освіти;

- методологічний – з одного боку освіта передбачає відтворення нових наукових знань, які виступають інтелектуальною власністю людства, а з іншого боку – освітній процес, що неможливий без визначеної методології трансляції та засвоєння знань, які були властиві всім парадигмам освіти.

Цей філософський зріз феномену освіти підтверджує той факт, що ні педагогіка, ні психологія, ні лінгвістика не досліджують освіту в таких іпостасях. Але головною її задачею було та залишається формування духовного світу особистості. Слід мати на увазі і той факт, що людина повинна формуватися не в якості виключно суб'єкту певної суми знань, а і в якості суб'єкту культури, який має свій особистий інтерсуб'єктивний світ. “Осягаючи через відношення світу та себе самого в цьому світі, індивіди в процесі освіти отримують можливість знайти своє місце в системі соціальних відношень, активно реалізовуватися як самостійні агенти просторових відношень, співвідносячи свою самість, свої думки з суб'єктивністю та смислами інших людей, а також цілісністю інших спільнот” [1, с. 478].

Неперервність стає однією з основних рис освітнього процесу. Як зазначив С.І. Гессен: “По відношенню до індивіда освіта є невичерпаним завданням. Освіта за сутністю своєю не може бути ніколи завершеною. Ми здобуємо освіту все життя, і немає такого визначеного моменту в нашому житті, коли б ми змогли сказати, що нами розв'язана проблема нашої власної освіти. Тільки неосвічена людина може стверджувати, що вона сповна розв'язала для себе проблему освіти” [2, с. 35].

Якщо говорити про природу освіти, то тут важливо враховувати не лише час освітнього процесу, але і її просторову характеристику, яка розширюється до безкінечності від, безпосередньо, контактного типу навчання, що розглядається як суб'єктно-суб'єктні відносини до дистанційного навчання, що являє собою систему «суб'єкт-комп'ютерна мережа».

Процес навчання, тобто оволодіння певними науковими знаннями, дуже тісно пов'язаний з процесом виховання, що націлений на придбання певних моральних цінностей та норм поведінки людини в соціумі. Розглядати процес навчання окремо без такого поняття як виховання не є правильним, адже, як говорив Л.М. Толстой: “і виховання, і освіта, нероздільні. Неможна виховувати, не передаючи знання, а будь-яке знання діє по-виховательськи” [3, с. 451].

Відомо, що в процесі навчання не лише засвоюються знання, уміння та навички, але і виховуються певні культурні та моральні якості особистості. Можна сказати, що завдяки цьому створюються зовнішні та внутрішні умови для розвитку індивіда в процесі освоєння цінностей культури. Тому, саме виховання розуміється як культурна та моральна освіта людини.

Сутність виховання полягає і в придбанні певного життєвого досвіду людини в соціальному просторі. А найголовнішим є те, що саме виховання керує процесом становлення індивіда особистістю. Як зазначили Є.Н. Гусинський та Ю.И. Турчанинова, “у вихованні, як процесі, сукупності впливів на формування особистості, що призводить до засвоєння навичок поведінки в даному суспільстві та набутті в неї соціальних норм, важливим є результат цього процесу – вихованість людини” [4, с. 96-97]. Тому ми можемо сказати, що поняття освіти стало означати процес та результат засвоєння особистістю певних змістовних аспектів культури.

Освіта кожної окремої людини формується в процесі постійної взаємодії особистості з культурою. Культура в освіті не транслюється та не передається механічно від суб'єкта, що навчає, до суб'єкта, що навчається, а активно засвоюється ними. Не виключним є і той факт, що саме через систему освіти відбувається трансляція соціокультурного досвіду попередніх поколінь та набуття людської соціальності. Адже, щоб зрозуміти поняття освіти, треба, в першу чергу, ознайомитись з попередньою культурою та досвідом, проаналізувати існуючу взаємодію між суб'єктами навчально-виховного процесу та співвіднести її з сучасною системою накопичення певного соціокультурного досвіду.

Дуже важливим в освіті є рівень індивідуальної культури особистості, що визначає її світогляд. “Освіта постає як «занурення» індивіда у потік культурного цілого, пред'явленого історично як передача цінностей від минулого до майбутнього, як зв'язок з вічними проблемами та кінцевими питаннями буття. Всі питання та проблеми концентруються навколо людської особи, інакше кажучи, стержнем конструювання, суттю змісту освіти, його розумінням стає ідея людини” [5, с. 22-23]. Чим ширшим та різноманітнішим є зв'язок особистості з культурою, тим багатшим стає її індивідуальна освіта в цілому.

Взагалі, освіта виступає як вища духовна цінність як для самої людини, так і для суспільства в цілому, адже вона являє собою передумови їх розвитку. Тому суть освіти можна вбачати і в перетворенні людини в духовне творіння, яке через зміст освіти змінює засіб бачення дійсності та розвивається як соціальний суб'єкт людської діяльності.

Основною проблемою освіти як соціокультурного феномену є визначення його сутності адекватного до сьогодення. В результаті того, що змінилися освітні цілі, з переходом від дисциплінарно-знаннєвої на культурно-діяльнису, головним освітнім простором стає самостійна творча та практична робота, а не лише пізнавальна діяльність суб'єкта. Аналізуючи процес освіти, ми бачимо яку значущість має якісна наповненість знань, а не лише її кількісні показники. “Головною метою освіти та виховання стає відкриття руху думки суб'єкта навчання, який кожного разу відкриває світ наново, відчуває себе творцем, самоосвічується” [5, с. 248].

Філософський аналіз освіти дозволяє розглядати її у новій якості за відношенням до педагогіки, психології, лінгвістики та інших наук, яка і є предметом їх пізнання. Так Г. Бейсенова розглядає освіту “в якості філософської категорії, як неперервне діяльнісне формування свого «образу» людиною, що відбувається на основі розвитку природничих задатків та здібностей і певного соціокультурного середовища” [5, с. 24]. Саме так вона пояснює, що “освіта може розглядатися як «самоосвіта», як функція суб’єкта, як функція життя, як умова становлення особистісних людських якостей. Визначенні компоненти освіти відображують рішимість буття та протиріччя життя. Освіта людини як людиноосвіта – процес самостворення цілісної людини в єдності її почуттів, розуму, волі та духу” [5, с. 24]. Вона говорить про те, що “культура як духовний компонент життєдіяльності суспільства транслює образи, зразки, норми, цінності з минулого до майбутнього, як засіб існування та самовираження індивідуальності, виступає як особлива форма буття людини не в якості лише системи феноменів, а просторово-часового буття людини” [5, с. 243].

Аналіз філософії освіти розкриває її як особливу форму та як найважливішу сферу суспільства, яка має свій предмет, систему уявлень та певні аналітичні засоби. Якщо розглядати освіту як систему, а вона і є такою, то її зміст включає в себе різноманітні елементи та зв’язки між ними. Освіта представлена як системний, структурований, міждисциплінарний та організований вид людської діяльності, що націлений на оволодіння науковими знаннями, уміннями та навичками, а також на оволодіння моральними цінностями та нормами поведінки. Звичайно, що, як будь-яка система, вона має ціль, зміст, навчальні плани та програми, де передбачені шляхи оволодіння знаннями, необхідними для існування людства в сучасному соціокультурному просторі.

Освіта, як складна та структурована система, безумовно, має соціальний зміст, адже однією з функцій соціального життя є набуття освіченості через процеси самовизначення, вибору та індивідуальних зусиль збоку суб’єкта освіти. “Кожна людина проходить свій життєвий шлях, де є ціль до самоосвіти, до придбання сенсу життєвого буття” [5, с.20]. Тому, результатом отримання освіти вважається сама людина з її накопиченим досвідом, яка представлена як сукупність сформованих індивідуальних та особистісних якостей. А це і є однією з найголовніших функцій її соціального буття.

Система освіти, як певна частина суспільства, безпосередньо, спрямована на людську особистість, яка, в свою чергу, перебуває в стані постійного розвитку. Цей розвиток здійснюється завдяки системі освіти та виховання, в процесі яких і відбувається освоєння культури. Соціальні умови життя людей також є умовами розвитку особистості та її людського буття, яке формується завдяки становленню внутрішньої

системи особистісно-ціннісних орієнтацій у новому цивілізаційному просторі.

Неможливо розглядати розвиток освіти у просторі соціокультурного буття без розвитку технічних досягнень цивілізації. У зв'язку з цим Г. Бейсенова відмічає, що “сучасний інформаційний простір може бути в певній мірі представленим, як повністю комп'ютеризований. Комп'ютер виступає не тільки фактором сучасного інформаційного процесу, але і певних соціокультурних трансформацій в бік відкритості погляду та думки, демократизації соціальної середовища, успішної економізації та політизації суспільного життя. Особливо важливим є те, що комп'ютер сприяє розвитку наукових досліджень, якісно трансформує сферу розповсюдження інформації та знання, розвиває сферу освіти та технічно розширює сферу комунікації. Йому належить властивість миттєвої передачі інформації, знищення просторових меж та мовленнєвих перешкод.” Тобто, можна зробити висновок, що комп'ютер став регулювати в цілому динамічні соціокультурні процеси людського буття.

Як тільки комп'ютер припинив виконувати свої безпосередні функції як “технічного інструмента високорозвиненої мисленнєвої діяльності” [5, с. 82], та поширив сфери свого впливу, то почав з'являтися новий віртуальний світ, під яким розуміють “не світ фантазій, деякий ірреальний, а суперреальний, дійсний, що характеризується особливим станом психіки індивідів, особливим сприйняттям часу та простору” [5, с.82]. Віртуальна дійсність дозволяє створювати об'єкти в ідеальному світі. Людина пересувається у новому просторі, де виникає ілюзія свободи вибору та знижується доля відповідальності перед світом адже вона обирає для себе все лише те, що є необхідним та важливим для неї.

Наявність віртуального світу, що покликана до життя, є необхідністю формування нового типу культури особистості, окрім методологічної – віртуальної. Віртуальна культура є особливою формою комунікації суб'єктів освіти. Однак, в її формуванні є ряд позитивних та негативних моментів. В умовах переходу суспільства на вищу фазу свого буття – інформаційну, ця культура, в єдності з методологічною, буде створювати обличчя майбутнього фахівця. Віртуальна культура у своєму змісті виражає, перш за все, особливий вид віртуальної комунікації, вона є смисловою основою розвитку дистанційної освіти. Кантерев А.І. розглядає віртуальну комунікацію як “різновид смислової комунікації, змістом якої є обмін образами, інформаційними за природою та тими, що різняться за засобом їх сприйняття. Вона виникла на певному етапі розвитку інформаційної революції та розвивалася паралельно з формуванням глобальної комунікаційної середовища соціуму” [цит. по: 6, с. 176].

Під віртуальною комунікаційною культурою слід розуміти таку її форму, яка ґрунтується та реалізується при використанні електронних

засобів спілкування, протікає у спеціально створеній цифровій середі – мережі, абстрактному просторі, що являє собою сукупність інформації, якою оперує користувач.

Аналіз сучасної віртуальної комунікаційної культури показує те, що їй властиві наступні особливості: вона активно впливає на зміни структури соціалізації особистості; на трансформацію процесів виробництва та відтворення знань; на перетворення інформації в головний стратегічний ресурс суспільства; на інформатизацію всіх сфер життєдіяльності соціуму, змінюючи ритм його культурного життя.

В той же час, можна відмітити, що проблема формування віртуальної комунікаційної культури “часто розглядається дуже вузько, - відмічає А.А. Лазаревич, - в суто технологічному ключі, акцент робиться на зміну технології передачі знання, а не на тих соціальних трансформаціях, які породжують використання віртуальних технологій” [цит. по: 6, с. 177]. І з цим необхідно погодитись, оскільки вузький технічний підхід до формування такої культури відображує проникнення технократизму в її зміст. Не можна забувати і той факт, що віртуальна комунікація виражає відношення, перш за все, між людьми, у чому і полягає філософська концепція віртуальної дійсності.

Так Бейсенова Г.А. вважає, що філософська концепція віртуальної дійсності включає в себе наступні характеристики:

- “народжуваність – віртуальна дійсність створюється активністю якої-небудь іншої дійсності.
- актуальність – у віртуальній дійсності завжди є свій час, простір та засоби існування,
- інтерактивність – незалежна взаємодія з усіма іншими дійсностями, в тому числі і з народжуючою,
- автономність.

Слід відмітити, що пізнання феномену віртуального виступає як невичерпаний ресурс інтерпретації проблем еволюції людини, проблем онтологічного та когнітивного аспектів його становлення, світоглядних та соціо-орієнтуючих установ пізнання та знання на початку ХХІ століття” [5, с.83].

Одним з джерел віртуальної культури є Інтернет, що був створений на підставі загальносвітової системи комп’ютерних мереж. Можна сказати, що він являє собою інформаційну частину людського буття. Його розглядають як нову форму динамічного знання. За словами Мордвинцева Л.П. та Дереме П.: “Матриця Інтернету як новий віртуальний світ, комунікативна утопія, когнітивний рай здатна охопити всіх, дозволивши кожному користуватися усією сукупністю знань. Ще трохи, і в Інтернеті визнаватимуть конкретне втілення Універсального розуму” [7, с. 141-142].

Якщо звернутися до функціональних можливостей Інтернету, то ми бачимо, що вони практично не мають меж у формуванні віртуальної

комунікаційної культури. Нова культура спілкування відкриває нові форми трансляції знань, а на цій підставі – нові форми особистісних та професійних зв'язків за допомогою електронної пошти, www, відео-конференцій, тобто без особистої присутності, але в режимі діалогу. Нова культура освіти у більшій мірі детермінує роль мислення фахівця, його світогляд, систему моральних цінностей.

Розвивається нова форма трансляції знань в освіті – «теленавчання», що є складовим стержнем дистанційного навчання. Рішення цієї проблеми неможливе без широкого використання Інтернету, дійсне буття та розвиток якого неможливий без розвитку інфокомунікаційних технологій, на яких ґрунтуються комп'ютерні мережі. Інтернет – це не тільки новий канал трансляції знань та удосконалення системи освіти, він подає новітню інформацію про розвиток галузей наукового знання, розширює міждисциплінарні зв'язки, розкриває загальне та особливе в їх змісті. В результаті цього відбулася трансформація сучасного культурного простору в бік розширення існуючих можливостей як самої особистості, так і суспільства в цілому. Людина також трансформує існуючу дійсність, але цей простір та час змінюють, в свою чергу, і свідомість людини.

Використання Інтернету в процесі формування віртуальної культури породжує ряд соціально-психологічних моментів. Це пов'язано з тим, що в цій комунікації складно визначити місце співбесідника в соціальній ієрархії, внаслідок чого суб'єкт, що пізнає, в цій комунікації може відчувати певний психологічний дискомфорт. Незнання співбесідника, рівня його професійного та загальноосвітнього розвитку ставить задачу формування його образу як «іншого я», як своєрідного свого прототипу, рівень розвитку якого ідентичний по відношенню до суб'єкта. Тут, безперечно, часто виникає помилка. Образ віртуального суб'єкта комунікації в Інтернеті, в умовах анонімності, будується не стільки на основі інформації про нього, скільки на основі приписання рис співбесіднику, якими він не володіє. Тим самим інформатизація породжує протиріччя, коли в умовах відвертості інформації, комунікація ґрунтується не стільки на перетворенні отриманої в ході віртуального спілкування інформації, скільки на дійсному досвіді особистості. Безсумнівна роль віртуальних комунікацій, як інструмента формування віртуальної культури, постійно зростає, оскільки значно змінюється його пізнавально-освітнє поле.

Важливим залишається питання щодо співвідношення знання та інформації в культурно-освітньому просторі. Сама культура розглядається як засіб посилення креативної та когнітивної активності особистості. Крім того, сучасні інформаційні технології також направлені на розвиток цих здібностей людини, її інтелекту, самосвідомості, спілкування та розвитку системи цінностей. У віртуальному світі «спілкування це не саме говоріння, а те що спонукає говорити. Інформація – це не знання, а те, що примушує знати» [8, с.124].

Віртуальна культура несе інноваційний характер, що дозволяє здійснювати регулювання комунікативно-пізнавальних процесів. Збільшується простір для пошуку та засвоєння знань. Змінюється роль викладача в навчально-виховному процесі. Він вже виконує функцію не головного носія знань, а лише функцію навігатора у неосяжному інформаційному просторі. А самі знання змінюються, “перетворюючись з об’єктивно переданого набору упорядкованих фактів у артефакти інтерсуб’єктивного опосередкованого судження, що постійно змінюються” [5, с. 95]. Крім того, виникає можливість транскультурної комунікації, адже глобальність, як форма сучасного життя, стає його повсякденною нормою, а Інтернет стає своєрідною культурною цінністю сучасної цивілізації.

Висновки

Проаналізувавши певний матеріал, ми приходимо до висновку, що розвиток сучасної цивілізації дуже тісно пов’язаний з розвитком культури та освіти, де передбачається формування людини з комплексним мисленням, моральністю, що враховує, в свою чергу, національно-культурні традиції та соціально-історичний досвід людства.

Культурна функція освіти повинна відповідати новим тенденціям соціально-культурного розвитку особистості, орієнтуючись на такі філософські напрямки як гуманізм, антропоцентризм та демократизм. Ця функція пов’язана з формуванням високоосвіченого професійного фахівця.

Таким чином, сама освіта, як соціокультурний інститут, повинна бути зорієнтована на підготовку людини, що живе в світі інтенсивного розвитку різноманітних інформаційно-телекомунікаційних технологій, тому виникнення нової віртуальної культури несе в собі можливість звільнити освіту від обмеженого простору і часу та дає можливість формувати її як активну конструктивну форму пізнання сучасної дійсності, як ціннісну інтелектуальну власність людства.

Джерела

1. Савелова С.Б. Образование // Новейший философский словарь.- Минск: Изд. В.М. Сакун, 1998. - С. 478.
2. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 498 с.
3. Толстой Л.Н. О воспитании (ответ на письмо В.Ф. Булгакова) // Педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1989. – С.451.
4. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования. – С. 96-97.
5. Бейсенова Г.А. Проблемы образовательного знания в диспозитиве культуры. – Алматы: Искандиер, 2005. – 456 с.
6. Лазаревич А.А. Глобальное коммуникационное общество. – Минск, Белорусская наука, 2008. – 350 с.

7. Климов А.Г. Мир виртуального и социальная реальность. – С. 141-142.

8. Мордвинцева Л.П. Дераме П. Интернет: Культурный хаос или вектор познания? // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 3: Философия: РЖ/РАН ИНИОН. Центр гуманитарных научно-информационных исследований. - 1999. - №2. - С. 124.

Стаття надійшла 27.11. 2008 р.